

Nemški Rovt na Tominskem.

Marsikteri kraj, ki spada pod Gorico, je omenjena vreden, in mogel bi vam veliko pisati ne rečem od Ogleja, ki je bilo svoje dni prvo mesto za mogočnim Rimom, ampak tudi od mnogo drugih pomanjših krajev; toda vse to je že večidel popisano nekeje v „Rubeis Monumenta Ecclesiae Aquilejensis“, nekeje v „Cappelletti le Chiese d'Italia“ pod odstavkom „Aquileja“, nekeje v drugih enakih delih. Ali od Nemškega Rovta na Tominskem nisim jaz še nikjer nič bral, in morda bodo tudi drugi bravci ravno tako, kakor jaz, reči zamogli; in vender je tudi ta kraj nekoliko imeniten in vreden, da se posebno omeni. Zatorej se denem enmalo ta kraj popisati, kar sim iz verodostojnih oseb in iz izvornih listin in drugih spisov čezanj zvediti zamogel.

Nemški Rovt (Deutschruth = Deutschereuth, Rulth theutonica v starih listinah tudi Nembscherut) na izhodu Tomina, in na jugu Bohinskih dolin, od katerih ga visoke planine ločijo, ki Goriške predele proti Gorenskim mejijo, je na vsih straneh od previsokih gor obdan ali obkrožen, da se prav težko in skorej li z nevarnostjo do njega priti zamore. Na severni in izhodni strani se strašno visoke skalovite gore čez oblake vzdigujejo, ki ločijo Krajnsko in Goriško; na južni strani so manjši, toda sterne nekeje s senožetmi nekeje s hostami obraščene gore, ki ločijo nemški Rovt od Šembiške in od Cerkniške ali Cerklanske fare; na zapadu je druga visoka gora, ki Podmevško farno proti Nemškemu Rovtu meji. Do bistré Bače, ki prav ukusne postereve redi, in se naposled blizo svete Lucie na Mostu v Idrio izteka, in še nekeje čez Bačo se je fara Nemškega Rovta iztegovala proti jugoizhodu, preden je Podberda sama (1848) v farno povikšana bila. — Razun Bače je tod, kakor sploh po Tominskih gorah, mnogo studencov, potocičev in potokov, med katerimi pa samo Koritenco omenimo, ki kmalo za farnim krajem, ki se od tod tudi Koritenca zove, izvira, in se proti jugozapadu med strašno stermino tekoč pri Grahovi v Bačo izliva. Ker je pa na izlivu Koritence v Bačo druga vas, ki se tudi Koritenca imenuje, zato pravijo tej „Slovenska Koritenca“, uni pa „Nemška Koritenca“ ali pa drugači „Nemški Rovt.“ Tu v Nemški Koritenci ali v Nemškem Rovtu je tudi farna cerkev in sedež fajmoštra, ki ima ne daleč od onod (menda pol ure hoda) na zapadu še eno vasico, ki se Grand imenuje, prva nasebina teh nemških rovtarjev. Do leta 1739 je vsakratni fajmošter tega kraja imel po dva kaplana, ki sta mu pomagala, zato ker je moral razun teh ravno kar omenjenih dveh vasi preskerbovati še čez tri ure od tam oddaljeno vas Podberdo na Bači, s Tertnikom vred, Bačo (tako se namreč tudi ena vasica kliče), Petrovoberdo in nekeje samotnih tu pa tam po gori Porzui raztresenih hiš. (Vsi ti kraji so od leta 1739 sem, pod imenom Podberda dobili svojega lastnega duhovnika, odvisččega od Koritenskega fajmoštra; sadaj pa od 1848 je tukej nova fara, kakor je bilo že tu zgorej omenjeno.) — Tako je tudi Steržišče, eno dobro uro od fare, bilo neposredno odvisno od fajmoštra; še le 1772 je dobilo tudi ono svojega lastnega kaplana, ki mora previdjati Steržišče, Znoite, Kuk ali Kovk in Kal. Oblake pa z Hudojužno na Bači ima še le od leta 1806 svojega lastnega pastirja, ki je pa tako, kakor Steržiški kaplan,

od Koritenskega fajmoštra odvisen. — Od kar je fara na več kaplanij razdeljena, je v Nemški Koritenci fajmošter sam ostal brez pomagajočih mu kaplanov.

Toda opustimo sadaj zemljopisno in duhovsko opisovanje Nemškega Rovta, in pogledimo en malo, kar je mogoče, na zgodovino tega dovolj imenitnega kraja. Potem, kar sim do sadaj starih listin viditi mogel, ki Nemški Rovt zadevajo, sodim jaz, da so Nemci, in scer Tirolci, v te kraje prišli h koncu 12. ali saj v začetku 13. stoletja. Neki kmet namreč v vasi Grand hrani star pergament, pismo izvirno svetega Bertranda, Oglejskega patriarha (ta patriarh je živel v 14 stoletju, stoloval je kot patriarh v Vidmi 1334 — 1350) pisano 1. aprila 1346 v Vidmi, s katerim ponovi prebivavcom Koritence, Tertnika, Steržišča in Granda, in vsih tistih rovt (tako razlagam jaz besede latinskega originala: „massarii nostri de Corithnich, Trentinich, Gradischa et Loco Rutharii“) vse tiste pravice in povlastice, ktere jim je bil že patriarh Bertold podelil (Bertoldus ab Andechs, patr. Aquil. 1218 — 1251), čigar povlastitveno pismo pa jim je bilo pri enem požaru pogorelo (. . . suplicarunt, ut cum privilegium locationis factæ suis progenitoribus per bonæ memoriæ Bertoldum Patriarham Aquilegensis prædecessorem nostrum de mansis Aquilegensis Ecclesiæ sitis in eisdem villis, dudum fuerit igne crematum, dignaremur eis locationem hujusmodi innovare.“)

Ustmeno sporočilo poterdjuje to mojo sodbo čez prvi postanek Nemškega Rovta. Kakor mi namreč zagotavljajo osebe, kterim gre v tej zadevi vsa vera, ker tamkej v tistih krajih živé, in torej gotovo vedo, kaj ljudstvo samo od sebe in od svojih starih časov pripoveda, in so ne le samo resnicoljubni, ampak tudi dovolj izobraženi, da vedo prazne pravlice od zgodovinsko — pomembnih sporočil ločiti: ljudje pravijo, „da je že čez 700 let, kar so njih prededje v te kraj prišli iz Tirolskega, in scer iz Inske doline (Inthal). Oni so bili v vojski nekega rimskoneemškega cesarja (imena ne vedo povedati), in so naj več k zmagi čez hudega sovražnika pripomogli. Ker so se ti Tirolci tako možko v bitvi obnašali, jim je cesar dovolil, da si smejo izvoliti, kjer koli se jim ljubi prebivati, da smejo zemljo obdelovati, kolikor jim je je treba, brez da bi morali zanjo kadaj kej davkov plačevati. Oni so se torej vzdignuli proti svojemu domu, pridejo v te gore, ki jim močno odpadejo, in eni izmed njih sklenejo tukej ostati in se tu naseliti.“ — „Začetek te naselbine — tako mi neki blag gospod čez to piše — je bil storjen s 70, ali kakor drugi pravijo, s 76 osebami, ki so se naselili v vaséh (kakor se sadaj imenujejo) Grand, Deutschruth ali Nemški Rovt, Steržišče, Zarz ali Source, Deutschruth na Bohinskem (dva kraja namreč se kličeta tako, eden na Goriškem, drugi pa na Bohinskem pod Bistriško faro) itd. Sedem vasi je po tem iz teh naselbin postalo, kjer so v prestarih gojzdih nekeje drevja posekali in stanovati začeli itd.“

Naj bo pa že res ali ne vse to, kar Nemški Rovtarji od prvega začetka svojega naseljenja v teh gorah pravijo, to je vendar gotovo, da so Nemci, in scer Tirolci. Od tod pride, da so jih njihovi bližnji sosedje, sami čisti Slovenci, od nekđaj zmirom li nemške rovtarje, kakor se tudi sami kličejo, imenovali, in jih še dan današnji tako imenujejo. Oni govorijo tudi še vedno nemško, toda močno pokvarjeno, in s Slovenskim zlo pomešano, kakor je naravno, ker so okrog in okrog

s samimi Slovenci obdani. Glejte, kaj mi od njih jezika zgorej pohvaljeni duhovnik piše: „Svoj nemški jezik zvesto hranijo, akoravno je vedno ubožniši v izrekih, ker se vedno bolj pozgublja in s Slovenskim zamenja; tako pravijo n. pr. Ig berde schoun (beri žoun) wek, ban mir die Schila (beri žila) koumt; hout'r gemoucht die routenga? to je: ich werde schon aufschreiben (wek-vekati), wenn mir die Noth (schila = sila) kommt; hast du die Rechnung gemacht? — Glasu nimajo ne v nemškem, ne v slovenskem, ampak li ž, n. pr. schoun izgovarjajo žoun, schila pa žila itd. — Kadar govoré slovensko, imajo samo š, ž, č, nikoli pa s, z, e n. pr. Šveto, Šveto, Šveto... čaštito všaki čaš buodi; ali: lih všaki'n krajčar kruha šmo šnedli itd.“ — Slovenskega so se nemški rovtarji pa navadili nekeje že zavoljo tega, ker morajo vedno se pečati s Slovenci, ki so od vsih strani njih sosedje; posebno pa zavoljo tega, ker je ves kerščanski nauk za otroke in za odrasčene, vse pridige in molitve v cerkvi po slovensko. Le med sabo oni svoje nemško narečje govoré, in je še čudo, da so ga mogli do sadaj še tako ohraniti, potem ko so že toliko stoletij oddaljeni, bi djal odtergani od svoje prave domovine, v tako nemilih okolnostih gledé na svoj materinski jezik. Posebni značaj tega njih jezika, ki ga govoré — tako nasleduje zgorej omenjeni dopisovatelj moj — je pa ta, da nemško govoreč za vse li možko zaime er rabijo, n. pr. Schau'r, schau'r, be'r trienk! (beri: žaur, žaur, bër trienk!) tako je enkrat pasterica drugi ženi rekla, ko ji je pokazati hotla, kako željno žejna krava pije. Ravno tako izgovarjajo oni u namesti a ali o, n. pr. koum't'r ouch nouch Toulmain mour'na? namesto: kommst du auch nach Tolmein morgen? — Zmanjšavne koncovke lein oni nimajo; namesti nje rabijo vedno le, n. pr. besede, kakor Söhnlein, Mägdelein, Thereschen, Hanschen, Mariechen u. s. w. izgovarjajo oni: Söhnele, Mägdele, Theresele, Hansele, Mizele itd. Sicer imajo tudi svoje posebne besede za živali, kakor n. pr. Kesele namesti Kitzchen, Mekele namesti Lamm ali Lämmer, Zazeln namesti Kalb, Springele namesti Hase itd.“

(Konec sledi.)

Slovstvo in umetnost.

Drobtince za novo leto 1853. Na svetlo dal Jožef Rozman. Leži pred nami že 8. tečaj milih Drobtinc, ki so blizo naj dalej po slovenskem svetu razširjene. Bogate zaklade lepih navkov nam podajajo tudi letas v svojih predalih. Čelo jim kinča sprelepa podoba sv. Metoda in Cirila, katerih zasluge za kerščansko vero med Slavjani nam milostljivi knezoškof Lavantinski v „kerščanskej besedi o bravtovski sv. Cirila in Metuda“ prav mično popisujejo. V prvem razdelku „pastirsko ogledalo“ (str. 1 — 104) imenovanem beremo prav lepe pridige izdelane in osnovane. „Ogledalo blaženih mož“ (107 — 148) je posebno izvrstno opravljeno in obsega med drugim mične življenjopise Leopolda Volkmerja, Franca Hladnika in Marka Hanžiča. — V 3. razdelku (151 — 186) nahajamo zmed mnogih družih lepih reči tudi „križarske ali svete vojske“ precej obširno popisane. — 4. razdelk (191 — 206) zapopada več mičnih prilik in basen. — Peti predal (210 — 265) hrani tudi mnogo kaj zanimivih in koristnih reči, posebno „navod, kako bi se pvernici v nedelskih šolah pisati in čitati ob ednem ali pisaje se čitati učili,“